

2. **Бирюков С.Н.** Импровизационность в музыке и ее стилевые типы: автореф. дис. на присвоен. научн. степени канд. искусствоведения / С.Н. Бирюков. – М., 1981.
3. **Зимняя И.А.** Основы педагогической психологии / И.А. Зимняя. – М: Просвещение. – 1980. – 192 с.
4. **Кон И.С.** Психология самостоятельности /И. С. Кон // Педагогика здоровья. – 1992. - №3.
5. **Самостоятельная художественная деятельность дошкольников** / Под ред. Н.А.Ветлугиной. – М.: Педагогика. - 1980. – 208 с.
6. **Смирнов М.** К вопросу о развитии самостоятельности учащихся фортепианных классов музыкальных училищ // Очерки по методике обучения игре на фортепиано. - Вып.2. / Под ред. А.Николаева. - М. : Музыка, 1965. – 344 с.

УДК 37.034.316.3

Куненко Л. О.

ЕСТЕТИЧНІ ТА МИСТЕЦЬКІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

В статье рассматриваются эстетические и художественные основы духовной культуры личности, раскрываются возможности ее формирования у младших школьников в процессе художественно-эстетического воспитания.

Ключевые слова : эстетическая и художественная культура личности, музыкальная культура, эстетическое воспитание.

У системі формування духовного потенціалу суб'єктів певного суспільства культура виступає якісним показником їх духовного відтворення. Акумуляуючи в собі естетичний досвід попередніх поколінь, вона органічно поєднує дві сфери життєдіяльності суспільства – матеріальну і духовну. Як відомо, до матеріальної культури відносяться предмети технічного виробництва та матеріальні цінності – тобто те, що створено людиною. Духовне життя суспільства – це процес реалізації людьми своїх світоглядних установок, сенсу життя та цілей, які вони усвідомлюють. З метою більш глибокого розуміння духовного життя певного суспільства необхідно розкрити специфіку духовного світу особистості, її духовної культури та засобів її самореалізації [9].

Духовна культура особистості – це поняття, яке узагальнює різні види людської життєдіяльності : філософію, освіту, виховання, мистецтво, фольклор, побут, право та багато іншого. Кожна галузь духовної культури і види діяльності, які її забезпечують, відносяться до певної науки : філософії, педагогіки, етики, мистецтвознавства, культурології, етнографії, історії, археології, правознавства та ін. Як духовна сфера людської життєдіяльності культура має свою історію, свої витоки, розвиток, злети, розквіт і падіння [5]. Вона уособлює також характерні ознаки певної етнічної спільності (давньогрецька, давньокитайська, слав'янська, українська, арабська, і т.п.), поєднуючи в собі менталітет, традиції, мову, фольклор тощо.

Процес пізнання має детермінований (визначальний) характер. Знання людства утворюють складну гносеологічну систему, своєрідну всесвітню соціальну пам'ять, данні з якої у вигляді досвіду людства, духовних і матеріальних цінностей передаються від покоління до покоління. Це відбувається тому, що наш розум осягає закони всесвіту не заради простої допитливості або цікавості, а з метою примноження культурної спадщини, перетворення природи і самої людини та можливості максимального покращення її життєустрою в оточуючому світі. Характеризуючи духовну культуру особистості, в науковій літературі звертається увага на "зміст, кількість і якість знань", що стають засобом ціннісного відношення до дійсності та керівництвом певних поведінкових дій індивіда [3].

Освоєння культурної спадщини спрямоване на перетворення багатств людської історії у внутрішнє (духовне) багатство особистості, на всіляке виявлення й розвиток сутнісних сил людини. В освітній галузі під культурою ми розуміємо комплекс освітньо-практичних і духовних надбань, які є показником рівня розвитку суспільства взагалі і кожної людини зокрема.

Таким чином, відносячи художню культуру до творчого потенціалу духовної сфери особистості, який проявляється у продуктах мистецької діяльності, ми маємо на увазі ті рукотворні (на відміну від природних) творіння, в яких майстерне виконання і змістовне вираження культурної цінності продукту перебільшує матеріальне (наприклад, функціональне призначення художнього витвору – чаша для пиття, але якщо її прикрашає витончений малюнок або розкішний орнамент, то вона може вважатися твором декоративного мистецтва).

У філософських дослідженнях вчені (Б.Ліхачов, Ю Борєв, А. Сохор, М. Каган) виділяють такі поняття як естетична і художня культура суспільства та естетична і художня культура особистості. Узагальнення їх думок дозволяє зробити висновок, що естетична культура суспільства – це сукупність створених творчою працею людей (як окремими обдарованими індивідуальностями так і творчими колективами) естетичних цінностей, а також технологій їх створення, поширення, і споживання. Вони впливають на прагнення членів суспільства до подальшого культурного розвитку, особистісного удосконалення, взаємодії з світом взагалі, соціокультурного прогресу, стимулюють розкриття усього сутнісного потенціалу членів суспільства [9, 18].

У соціально-психологічному плані естетична культура розглядається як “культурна матриця (від лат. matrix (matris) – матка, джерело, початок) буття” людини [1, 3]. Особливо практичного значення набуває змістовно-творчий внесок особистості у розвиток будь-якого виду мистецької діяльності, котрий доповнює культурний фонд сучасного соціуму і допомагає накопичувати та передавати творчі надбання нащадкам, виконуючи тим самим свою культурно-історичну місію.

Естетична культура особистості – характеризується сукупністю індивідуальних загальнорозвивальних творчих здібностей людини, за допомогою яких вона може естетично сприймати художні твори, адекватно розуміти, співпереживати їх персонажам, відчувати красу в різних її проявах (як у природі, так і у мистецтві), намагатися бути соціально активною особистістю, спрямовувати свої прагнення й життєві сили на гармонізацію своєї особистості, відтворення оточуючого суспільного життя та природи за законами краси. Відповідні навчальні заклади, формуючи естетичну культуру особистості, спрямовують її естетичні потреби, естетичні здібності, естетичні інтереси на освоєння й примноження багатств історичної спадщини свого народу, естетичних цінностей людства, трансформуючи їх у внутрішнє духовне багатство особистості як суб'єкта естетичного відтворення дійсності [9, 37-39].

До естетичної культури особистості відноситься її внутрішня духовна та інтелектуально-емоційна сфера: *по-перше* – це естетична свідомість, естетичні потреби, естетична установка, естетичні погляди та концепції, естетичні враження і уявлення, естетичні смаки та ідеали, естетичні почуття, естетичні вчинки, здатність аналізувати і оцінювати естетизовані об'єкти різних сфер людської діяльності; *по-друге* – це наявність естетичного компонента в різних видах діяльності, що не відносяться до мистецтва (корисних для споживання і оздоблення предметах побуту, предметів технічного і воєнного виробництва, технічних конструкціях, естетизація природи тощо) [9, 38-40].

На відміну від естетичної культури художня культура суспільства – це сукупність художніх цінностей найвищого гатунку в усій багатомовній системі мистецьких засобів їх виразності, досвід накопичення найкращих методик, технологій створення, передачі і розповсюдження творів мистецтва, що мають художню цінність [2, 335].

Аналізуючи концепції вітчизняних і зарубіжних філософів відносно ціннісних основ культури, український філософ В.Петрушенко стверджує, що для суспільства основоположне значення мають такі взаємоціннісні залежності як "істина, доброта, краса". На основі цих суспільних цінностей утворюється "інтегральна культурна над система", яка в динамічному розвитку може проходити традиційний шлях "від формування до розпаду". Останнє зумовлюється домінуванням матеріально-чуттєвих цінностей над духовно-культурними, "які врешті постають вже й не цінностями, а простими регуляторами людських дій" [3, 203].

Зміст художньої культури розкриває історію походження – функціонування різних жанрів мистецтва, різних держав і народів у їх історичному розвитку й становленні, виділяючи особливості засобів виразності, багатомовність мистецтва, розмаїття й специфіку національних культур. Вона об'єднує в собі всю художню продукцію митців в єдину світову культурну спадщину людства всіх часів і народів. Опанування змістом та засобами виразності художньої культури розвиває здатність до художньо-образного розуміння їх форм і самого змісту, спонукає прагнення і подальше розвивати творчі здібності і художні нахили, емоційно реагувати і співпереживати їх героям, розвивати особистісне ставлення до художніх творів. Породжений талантом автора, витвір мистецтва набуває художньої цінності, засвідчуючи рівень майстерності митця, якому вдалося досягти бажаної досконалості в творі [2].

Художні твори вміщують універсальний гуманістичний зміст, доступний для розуміння людям різних націй і епох, що надає можливість використовувати їх для розширення культурного обміну, поглиблення та збагачення сучасних технологій в мистецькій галузі.

Пам'ятаючи, що художні твори відносять до категоріального апарату онтології мистецтва (від грець. *on (ontos)* – ество і логія (*logos*) – слово, учення, наука – розділ філософії, учення про буття, в значенні безпосередньої дійсності, з якої починається пізнання) [2, 178], ми їх розглядаємо через освітньо-виховну призму як універсальні продукти художньої творчості митців, що здійснюються за законами краси і мають певну культурну цінність. У цьому аспекті нас цікавлять такі їх властивості: – можливість відображати картину світу у всій її соціально-історичній мінливості та складності естетичних взаємовідносин з людиною; поліфункціональність і сенситивність, що здійснюють пізнавально-евристичний, естетико виховний, інформаційно-просвітницький, комунікативний, сугестивний, естетико-корегуючий, гедоністичний, арт-терапевтичний вплив на людину.

Разом с тим художня культура відноситься до сфери естетичного виховання, тому що засобами мистецтва формується естетичне ставлення до дійсності і творів мистецтва, виявляються і упорядковуються закономірності чуттєво-емоційного пізнання оточуючого світу, народжуючи естетичні почуття і переживання, а процес світосприймання наповнюється естетичним компонентом, допомагаючи збагатити суб'єктивне світовідчуття [9].

Отриманий масив художніх знань допомагає людині накопичувати культурний багаж, формувати і різнобічно розвивати свою особистість у відповідності з культурним рівнем суспільства, в якому вона живе, а також міжнародного рівня культурного простору.

До найвищих художніх цінностей належать художні витвори мистецтва, які отримали статус загальнолюдських художніх цінностей світового рівня, завдяки тому, що відзначаються оригінальністю, творчою самобутністю, поглибленим авторським відчуттям і відтворенням предметно-сюжетної та емоційно-образної проблематики, художньою завершеністю, розкриттям загальнолюдських проблем, що історично склались. У цих творах органічно поєднуються довічні пошуки сенсу життя з високою ідейністю, етичністю взаємовідносин, відтворення високих почуттів і цікавих характерів, узагальнюючих рис,

притаманних високому мистецтву і водночас таким, що відповідають критеріям художнього оцінювання [9].

Всі ці твори вміщують універсальний гуманістичний зміст доступний для прочитання і наступності людям різних націй і епох, що надає можливості використовувати їх і для розширення культурного обміну, запозичення авангардистських продукцій і тенденцій, поглиблення і збагачення сучасних технологій в мистецькій галузі [9, 62-74].

Художню культуру особистості ми визначаємо її як сукупність художніх здібностей і здатність повноцінно сприймати об'єкти художньої культури і відчувати їх красу, відчувати потребу й розуміти духовну необхідність у спілкуванні з ними. Ця здатність ґрунтується на комплексі мистецьких знань, навичок, умінь, духовних цінностях, художньо-творчих здібностях, які забезпечують процес накопичення її художньо-естетичного досвіду. Завдяки цьому відкриваються шляхи найбільш повного гармонійного розкриття усіх творчих сил, відбувається формування культурологічної компетентності, збагачується художньо суб'єктивне світовідчуття. Отже, можна сказати, що художня культура особистості – це її художні здібності і здатності, які розвивають творчу індивідуальність в певній галузі мистецтва завдяки таланту і прагненню в досягненні художньої досконалості, подальшому примноженні художньо ціннісних творів мистецтва, спеціально організованому навчанні, спрямованому на засвоєння досвіду художньої культури попередніх поколінь [9, 31-33].

Акумуляючи духовний чуттєво-емоційний досвід всього людства, твори мистецтва здійснюють вплив на естетичне відношення людини до різних сторін її життєдіяльності. Цей вплив, закріплюється в особистості через психічні процеси, формує в ній перш за все духовність – якість особистості, що виступає носієм загальнолюдських високих морально-етичних властивостей й відрізняється тим, що базується на загальноприйнятих художніх цінностях і є водночас полем для естетичної діяльності [9, 6].

З позиції естетики як теоретико-методологічної науки види художньо-естетичної діяльності в системі духовної культури особистості розглядають в аспекті чуттєвого осягнення суспільної практики, генетично пов'язаного з загальними законами розвитку людства, які відрізняються своєю самостійністю та універсальністю (Ю.Борев, І.Зязюн, Б.Лихачов та ін.). Зокрема Б. Борев відзначає, що будь-яка людина виступає як естетична в більшій чи меншій мірі в її загальнолюдському значенні, оскільки протягом життя накопичує певний естетичний досвід [2, 18].

Мистецтво, протягом всього історичного розвитку набуває характерних ознак (таких, що відповідають й сучасним уявленням) і стає видом духовного засвоєння дійсності людиною. Зміст його творів віддзеркалює оточуючий світ у різних художніх формах і надихає на творче переосмислення світу через художньо-образну трансформацію змісту. Завдяки такій людській властивості як чуттєвість і чутливість, мистецтво формує естетичне сприймання, розвиває творчу уяву, фантазію з метою духовного удосконалення особистості і оточуючого довкілля за законами краси. У цьому напрямку особливого значення набуває естетичне виховання підростаючої особистості [2].

Отже, виховання через такі види мистецької діяльності як музична, образотворча, хореографічна стає могутнім засобом забезпечення певного естетичного ставлення учнів до дійсності, в процесі якого розвивається вміння орієнтуватися в світі естетичних цінностей, здатність до естетичного сприймання і естетичного переживання, що в кінцевому результаті сприяє формуванню духовної культури особистості.

Ґрунтуючись на цих ідеях, ми розробили й експериментально перевірили в ході науково-дослідної роботи організаційно-методичну систему художньо-естетичного розвитку молодших школярів з вадами зору, яка виявилась педагогічно ефективною.

Література

1. **Андрущенко В.П.** Болонський вектор Української педагогічної освіти / В.П.Андрущенко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання і виховання: [зб. наук. праць]. – К.: НПУ, 2004. – Вип. I. – С. 3-9.
2. **Борев Ю.Б.** Эстетика / Юрий Борисович Борев. – Изд. третье. – М.: Политическая литература, 1981. –399 с.
3. **Петрушенко В. Л.** Філософія: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Віктор Леонтійович Петрушенко. – 4-те видання, стереотип. – Львів: “Новий Світ. – 2000”, 2006. – 506 с.
4. **Сохор А.** Вопросы социологии и эстетики музыки. Сборник статей /Арнольд Наумович Сохор. – Л.: Советский композитор, 1980. – 295 с.
5. Філософський енциклопедичний словник [голова редколегії В.І.Шинкарук]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
6. **Щолокова О.П.** Проблеми художньо-естетичного розвитку школярів / О.П. Щолокова // Педагогічні новації столичної освіти: теорія і практика. – К.: – 2001. – С. 23-37.
7. **Щолокова О.П.** Методика викладання світової художньої культури: Підручник / Щолокова Ольга Пилипівна. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – 194 с.
8. **Эстетика:** [учеб. пособ.] / Л.Т. Левчук, Д.Ю. Кучерюк, В.И. Панченко, М.Ю. Русин. – К.: Вища школа, 1991. – 302 с.
9. **Эстетическая культура и эстетическое воспитание.** Книга для учителя / [сост. Г. С. Лабковская]. – М. : Просвещение, 1983. – 304 с